

забезпечити розвиток збалансованого туризму.

Список використаних джерел

1. Генсирук С.А. Леса Украины. Изд-во: Москва, «Лесная промышленность» 1975 – 280 с.
2. Горшенін М.М., Пешко В.С. Ерозія гірських лісових ґрунтів та боротьба з нею. — Вид-во Льв. ун-ту, 1972.
3. Молотков П.И. Буковые леса и хозяйство в них / П.И. Молотков. – М. : Изд-во «Лесн. Пром-сть», 1966. – 224 с.
4. Рубцов М.В. Защитно-водоохранные леса. М.: Лесная промышленность, 1972. №2 С. 46-51.

АНТРОПОГЕННІ ЛАНДШАФТИ ПОДІЛЛЯ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Чиж О.П., к.г.н., доцент

Вінницький державний педагогічний університет

Постійно зростаюча роль та значення антропогенних комплексів у ландшафтній сфері Землі, практична необхідність їх вивчення дозволили Ф.М. Мількову у 1970 році виділити в структурі комплексної фізичної (ландшафтної – Г.Д.) географії антропогенне ландшафтознавство [7]. У середині 70-х років антропогенне ландшафтознавство було підданно критиці (все істинно нове на перших порах критикується) з боку окремих фізико-географів і ландшафтознавців [6]. Однак вже наприкінці 70-х років ХХ ст. майже не було дослідників, які б не визнавали існування антропогенних ландшафтів. Саме в цей час вивчення антропогенних ландшафтів Поділля розпочала група фізико-географів Чернівецького державного університету. Л. Воропай розглянула окремі питання теорії [2,3], В. Коржик – термінології антропогенного ландшафтознавства [7]. На початку 80-х років проведені детальні дослідження техногенних ландшафтів [4, 5] і селитебних геосистем [3]. У подальшому дослідженнями антропогенних ландшафтів Поділля займалися також географи Львівського університету, вінницького педагогічного університету, Тернопільського педінституту. Ними опубліковано ряд цікавих праць [1], проведені конференції,

зокрема, конференція, присвячена агроландшафтам (Вінниця, 1993).

Як і будь-яка інша галузь фундаментальних знань, антропогенне ландшафтознавство має свій предмет вивчення – антропогенні ландшафти і ландшафтно-технічні системи [8].

Маючи в однаковій мірі антропогенне походження, вони відрізняються між собою ступенем і характером сучасного впливу на них людини.

Сьогодні ще не має єдиної думки щодо розуміння сутті поняття антропогенного ландшафту. У вузькій трактовці під антропогенними ландшафтами розуміють комплекси, створені людиною. Значно ширше визнання отримала пропозиція воронезьких географів вважати антропогенними ландшафтами такі комплекси, в яких на всій або більшій їх площі корінної зміни під впливом людини зазнали якщо не всі, то хоча би один з компонентів ландшафту, в тому числі і рослинність. Таким чином, поняття антропогенний ландшафт передбачає не тільки наявність у ньому засобів впливу людини, а саме виникнення ландшафту, формування його структури під впливом людини. Як і натуральні, антропогенні ландшафти – компонентна система, єдиний комплекс різнозначних компонентів. Проте, якщо в структурі натуральних ландшафтів наявні тільки натуральні компоненти, то в структурі антропогенних, крім натуральних, обов'язково присутні і визначають основні властивості ландшафтного комплексу докорінно змінені антропогенні ландшафти само розвиваються за природними закономірностями. Інколи їх навіть важко відрізнити від натуральних аналогів. Це зарослі рослинністю відвали, озера в гранітних і болота в піщаних кар'єрах, старі лісові насадження тощо. Це ще раз свідчить про те, між антропогенними і натуральними ландшафтами різниця тільки в генезисі.

Ландшафтно-технічні системи є не компонентами, а блоковими. Вони створені природним і технічним блоками (підсистемами) розвиток яких підпорядкований двом закономірностям – природним і соціально-економічним. Тут головну роль відіграє технічний блок, який функціонує під контролем людини. Як наслідок, ландшафтно-технічні системи, на відміну від власне антропогенних ландшафтів, не здатні до природного саморозвитку.

Прикладами ландшафтно-технічних систем є діючі кар'єри, електростанції на річках, водяні млини, дороги тощо.

Частина географів і ландшафтознавців, називаючи антропогенні ландшафти то модифікаціями натуральних ландшафтів, то зміненими, то антропогенізованими, наперед підкреслюють цим несамостійність і короткочасність їх існування. Виникла необхідність вирішити, в якому співвідношенні знаходяться між собою натуральні і антропогенні ландшафти; яке місце останні займають у загальній типологічній класифікації ландшафтів Землі.

Класифікацій антропогенних ландшафтів є багато. Їх огляд і критичний аналіз зроблено в публікаціях С.В. Калесника, Ф.М. Мількова, А.Г. Ісаченка, В.С. Жекуліна, В.М. Пащенко. Визначення і широке застосування в практиці наукових пошуків отримали лише дві з них – класифікація антропогенних ландшафтів за їх змістом і за генезою [6] Усі інші мають допоміжне значення. Розглянемо антропогенні ландшафти Поділля через призму цих двох класифікацій: коротко за генезисом та за змістом ландшафтних комплексів.

За генезисом. Враховуючи способи виникнення антропогенних ландшафтів, в межах Поділля, виділяють шість їх генетичних груп.

Підсічні ландшафти – геокомплекси зародження яких пов'язане з вирубкою лісів. Якщо взяти до уваги, що у минулому близько 70 % території Поділля було зайнято лісовими масивами, то вирубці і викорчовуванню лісу завдячують своїм походженням більша частина сільськогосподарських, селитебних, дорожних та інших антропогенних ландшафтів.

Орні ландшафти – антропогенні геокомплекси, що сформувались в результаті розорювання незайманих ділянок степів і лук, які в минулому були розповсюджені в південно-західних (вододільні простори між лівими притоками Дністра) і східних, передстепових районах Поділля. До них відносяться: частина сучасних польових ландшафтів і покинуті земельні наділи, контури яких і тепер добре помітні на схилах долин річок Придністер'я, в Товтрах і Кременецьких горах.

Пірогенні ландшафти – антропогенні геокомплекси, що сформувались

на місці спалених лісів і степів. Переважно це польові ландшафти, рідше пасовищні. Археологічні та історичні матеріали свідчать, що пірогенний фактор відігравав важливу роль у формуванні антропогенних ландшафтів Поділля лише у стародавні часи, значно пізніше – в ході військових дій (татаро-монгольське нашествя, набіги кримських татар, друга світова війна тощо). Тепер можна спостерігати так звані «весняні пали» на крутих схилах і "стінках" в Придністер'ї, товтрових горбах та в балках.

Пасквально-дигресійні ландшафти – геокомплекси, що виникають в місцях надмірного випасу свійських тварин. Це лучно-пасовищні ландшафти схилів долин лівих приток Дністра, Товтр, Кременецьких гір, Подільського горбогір'я, що знаходяться на стадії спустошених вигонів; чагарникові «стінки» Придністер'я; рідколісся на місці дубових і дубово-букових лісів Товтр і Кременецьких гір.

Рекреаційно-дигресійні ландшафти – своєрідні геокомплекси, які формуються в місцях надмірного рекреаційного навантаження. До таких відносяться Сабарівський ліс і Дубовий гай в околицях м. Вінниці, лісові масиви поблизу м. Хмільника Вінницької області і курортного комплексу в околицях м. Сатанова Хмельницької області тощо. Їх активне рекреаційне освоєння призвело до майже повного знищення підліску, а на окремих ділянках і трав'яного покриву. В Дубовому гаю, в місцях розташування таборів відпочинку висохли чотири заболочених озера, що призвело до висихання дубу і сосни. Помітно активізувались ерозійні та обвальні процеси на берегах р. Південний Буг в місцях масового купання.

Техногенні ландшафти – особлива генетична група антропогенних ландшафтів, в яких за допомогою техніки докорінно перебудовуються всі компоненти ландшафту, включно і літогенна основа. Якщо попередні генетичні групи сприяли формуванню, переважно, сільськогосподарських ландшафтів, то геокомплекси техногенного походження зустрічаються у кожному класі антропогенних ландшафтів. До них однаково можна віднести кар'єри з відвалами, ставки і водосховища, оборонні вали і кургани.

У залежності від виду господарської діяльності людей (за змістом) антропогенні ландшафти Поділля можна розділити на вісім класів: сільськогосподарські, лісові і водні антропогенні, селитебні, промислові, дорожні, рекреаційні та белігеративні. Є спроби виділити також радіаційні ландшафти, формування і функціонування яких пов'язане з аварією на Чорнобильській атомній електростанції, сакральні – ландшафти територій духовного відродження, тафальні – формування котрих пов'язане з похованням людей та інші. Зараз названі класи антропогенних ландшафтів привернули до себе увагу вчених. Частина з них детально досліджені (промислові, рекреаційні), інші – стали об'єктами постійної уваги. Особливої уваги заслуговують несприятливі процеси в структурі антропогенних ландшафтів. Часто саме вони визначають їх подальший хід розвитку.

Список використаних джерел

1. Воропай Л.И., Г.И. Денисик Антропогенные изменения природы Винницкой области// Физ. география и геоморфология. – 1978. – Вып. 19. – С. 13-17.
2. Воропай Л.И. К вопросу об антропогенных изменениях природы Подолья // Природные ресурсы Карпат и Преднепровья, вопросы их рационального использования и охрана. Черновцы: Изд-во ЧГУ, - С. 11-13.
3. Воропай Л.И. Роль антропогенного фактора в развитии географической оболочки – Черновцы: ЧГУ, 1975. – 74 с.
4. Денисик Г.И. воздействие горнодобывающей промышленности на геокомплексы долины Южного Буга в пределах Подольской возвышенности // Физ. география и геоморфология. – 1979. – Вып. 20. – С. 65-68.
5. Денисик Г.И. Техногенные ландшафты Подолья, их структура, классификация и рациональное использование: Автореф. дис. канд геогр. наук. – К., 1984. – 19 с.
6. Исаченко А.Г. О так называемых антропогенных ландшафтах // Изв. Всесоюзн. Геогр. о-ва. 1974. – Т. 106, Вып. 1. – С. 70-78.
7. Коржик В.П. К вопросу классификации измененных геокомплексов // Физ. география и геоморфология. – 1978. – Вып. 19. – С 17-22.
8. Мильков Ф.Н. Естественно-антропогенные ландшафты как особая категория природных комплексов / Ф.Н. Мильков // Антропогенные ландшафты: структура, методы и прикладные аспекты изучения. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1988. – С. 4-13.